

A36416
9(c2)
X-355

Флоранс Хейман

Повернення пам'яті

Сторінки єврейської
історії Чернівців

З МІСТ

ВСТУП	7
ЧАСТИНА ПЕРША	
КРАЇНА ПОМІЖ ДВОХ СВІТІВ	
1. Сонячна Європа міфів	17
2. Процес онімечення	41
3. Культурний шок	49
4. Розмайтій простір міста	63
5. Міжетнічні стосунки	74
ЧАСТИНА ДРУГА	
ДЕНЬ ЗА ДНЕМ	
6. Люди другого сорту	85
7. Місця панування релігії	107
8. «Невидимий хор»	131
9. Мовна мішаниця	157
ЧАСТИНА ТРЕТЬЯ	
У ЦИКЛОНІ ІСТОРІЇ	
10. Політика та здатність жити у суспільстві	181
11. «Нескінченне затемнення сонця», 1922–1940 роки	214
12. Радянські у Чернівцях	247
13. «Смерть – це з Німеччини майстер»	274
ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА	
СПІВСТАВЛЯЮЧИ СПОГАДИ	
14. Черновіц – Єрусалим – Чернівці, «повернення»	331
ЕПЛОГ	
ПЕРЕТИНАЮЧИ МОВЧАННЯ	357
ПОДЯКИ	
ВИБІРКОВА БІБЛІОГРАФІЯ	
	361
	363

4. РОЗМАЇТІЙ ПРОСТІР МІСТА

Люди змінюються, це правильно, але тут змінювалося також і місто. «Усе в цих місцях нагадує, що історія набуває якогось одного сенсу, потім другого, запрошуючи і саме місто до запаморочливої подорожі»⁶⁷. Чернівці для моїх співрозмовників більше не були ані прикордонною зоною, ані перевалочним торговельним місцем, ані осередком політичної пропаганди Австро-Угорської імперії на кордоні з царською Росією. У міжвоєнний час вони були лише столицею Буковини, яку відділяли від Австрії три чи чотири кордони; містом, мешканці якого не мали жодних зв'язків з Радянською Росією, надто віддаленою від Бухареста, щоб бути привабливою для дунайського партікуляризму⁶⁸.

Різними мовами назва міста звучить і пишеться, звісно, неоднаково: німецькою – *Czernowitz*, Черновіць мовою їдиш, російською – *Черновцы*, Чернівці – українською, *Cernăuți* – румунською. Але все це назви того самого міста, що має координати 48 градусів 17 хвилин північної широти, 25 градусів 56 хвилин східної довготи і походить від назви давнього поселення Черн (що означало «хутір», або ж «солом'яні дахи»), заснованого у XII столітті на перехресті важливих торговельних шляхів. На той час, коли його окупували австрійці, це було лише маленьке містечко. Тільки з 1786 року Чернівці можна називати містом. Воно розташоване на досить крутому пагорбі, що височіє над річкою Прut, яка далі тече степами. Наближаючись до Чернівців зі сходу, тобто якщо дивитися на нього з гори, можна побачити під собою бляшані дахи будинків та зубці резиденції митрополита – гарної цегляної будівлі, зведеній на узвишши.

На південь та захід місцевість поступово переходить у велику рівнину, вкриту родючими полями. Урешті, на північ простилися ланцюжком пагорби аж до лісу. На лісистому пагорбі

⁶⁷ Raphaëlle Rérolle. *L'identité européenne du Triestin Claudio Magris // Le Monde des livres*. – 2001. – 2 fevrier. – P. II.

⁶⁸ Romier Lucien. *Le Carrefour des empires morts, du Danube au Dniestr*. – Paris, Lidrairie Hachette, 1931. – P. 125–126.

Цецина, який змушує Прут повернути, можна побачити старовинні руїни. Вірогідно, це залишки стародавнього замку, збудованого угорським королем Лайошем Великим (1342–1382), аби захистити від татарських набігів торговельний шлях до Візантії. Купецькі каравани вбрід переходили Прут і прямували до молдавських міст – Сучави та Ясс. Дорога була крутую, люди і тварини втомлювалися, отже, десь тут мандрівників мав би гостинно зустрічати заїжджий двір. Певно, що так зароджувалися та йшли до процвітання Чернівці. Для Б'янки С., так само для Сімони С., Чернівці запам'яталися саме схилами. «Чернівці стояли на пагорбі... Нікуди не можна було пройти прямо. Потрібно було підніматися, спускатися, спускатися та підніматися». «Це була долина Пруту, сама ріка, міські парки та ліси. Було безліч приватних садів, природні парки стояли в оточенні величних букових лісів, де чулися співи дроздів та іншого співучого птаства, а вздовж вулиць височіли старі акації та каштани, їх вечорами підсвічували дугові лампи».

Крутий шлях веде з високого берега ріки до міста. Вигуки візниць, котрі підганяють своїх коней батогами, здається, ще й досі долинають у повітрі. На початку ХХ століття це були низькорослі гуцульські конячки, запряжені у різноманітні візки. Ім не так просто було видертися на височину, і візниці їх немilosердно шмагали. Пізніше почали використовувати більш потужних коней, колеса бричок споряджали гумовими шинами. Шум від руху візків став менше дошкуляти. Саме відтоді вулиці почали мостили камінням, і крамарям стало простіше пересуватися. Візники були частиною чернівецького пейзажу. Вони вишивковувалися у довгу чергу біля вокзалу або біля готелю «Чорний орел» (*Zum schwarzen Adler*), а також на Ротгассе, вулиці Александру чел Бун⁶⁹. Решта екіпажів стояли на Шпрінгбрунненплац, Піата Фантанеї, ними користалися найбідніші. Це був єврейський бізнес, проте він не зміг змагатися з моторизацією. Два залізні мости, для потягів та іншого

⁶⁹ Це одна й та сама вулиця – її стара назва вказана німецькою, а нова на той час – румунською. – Прим. ред.

транспорту, здається застарими, хоча їх було наново реконструйовано після зруйнування під час Першої світової війни. Місто не показує відразу всіх принад мандрівників, воно ховається на вершині на схилах пагорба Цецина і ніби відступає від дороги, яка його огибає. Будівля вокзалу не змінювала свого зовнішнього вигляду з часу спорудження у 1905 році. Її величний купол над центральною залою ніби подає знак подорожуючим і миттєво захурює їх в атмосферу австрійської архітектури і в затишок давнини. Недарма Чернівці називають Маленьким Віднем. «Той, хто приїздить сюди, має дивне враження, що він ніби знову потрапив на Захід, де є культура, виховання, освіта і чисті скатертини в ресторанах»⁷⁰.

Трамвай з'явився у місті 1897 року – і став його гордістю. Його вагони були пофарбовані у червоне та оздоблені гербом Чернівців – зображенням доброго самарянина на блакитному щиті. Єдина трамвайна лінія різко підіймалася від вокзалу на Рінгплац. Кажуть, що це найкрутіший схил, на який міг піднятися трамвай без спеціальних зубчастих коліс безпеки. Вагони, вироблені ще за часів Австрійської імперії, здається, ніколи ретельно не ремонтувалися румунською адміністрацією. Тож траплялося, що торохкітливий вагон втрачав гальма і перекидався на підйомі, скуючи кривавий безлад серед усіх цих фіакрів, возів з волами, галицьких крамарів, рутенських селян, євреїв, довгобородих старовірів, швабів, чистильників взуття, роїв жебраків та ромів⁷¹. Населення міста було дуже розмаїтим, зовні мешканці були дуже строкаті, особливо в базарні дні, коли одягалися за останньою паризькою чи віденською модою, тоді як селяни різних національностей носили народний стрій. Місто було більш-менш чистим. Воно складалося з окремих територій, межі яких були прозорими, а мешканці, різні за релігією, культурою, соціальною приналежністю, виявляли свою окремішність, розмовляли власною мовою, хизувалися своїми знаннями, але взаємодіяли.

⁷⁰ Franzos Karl Emil, цит. за: Sagnol Mars. Op. cit. – P. 27–55.

⁷¹ Gregor von Rezzori. Op. cit. – P. 34–35.

МАЛЕНЬКИЙ ВІДЕНЬ

Багато громадських будівель зведено в стилі віденського, дуже декорованого модерну, і втілений у ньому високий рівень цивілізації вражаюче контрастує з примітивним характером навколоїшніх сіл та містечок. Головна вулиця веде на площе Рінгплац, центральну площе Чернівців, яка в усі часи була нервовим центром та громадським серцем міста, де перетиналися його найважливіші артерії. У цьому місці зазвичай зустрічаються друзі та знайомі, тут чернівчани та гості Буковини прогулювалися серед елегантно вдягнених перехожих. Цю видовжену площе оточують будинки у три або чотири поверхи, над якими височить прямокутна споруда ратуші з шістьма доричними напівколонами, що зведена в стилі класицизму з елементами ренесансу. Ратушу прикрашає квадратна вежа з курантами, декорована імітацією колон та трикутним фронтоном, як це притаманне грецьким храмам.

«Золота» молодь міста збиралася у кафе «Табакар і Паченський», що на Рінгплац, або в трактирі «Лукуллус», що на Герренгассе, аби випити доброго молдавського вина і закусити ковбасою. Потім зазвичай відбувалася «подвійна юроденна прогулянка з підйомом та спуском»⁷², оскільки Герренгассе була чи не найкрасивішою вулицею міста. Її довжина сягала шестисот метрів, на ній були розташовані розкішні приватні готелі, модні магазини і комфортабельні кафе.

Як і у Відні, кафе у Чернівцях були важливими місцями спілкування. Там грали, палили, щось обговорювали, але найбільше читали газети. У готелі «Бель Вю», де також містилося кабаре і виступали шансонье, у розташованому трохи далі кафе «Європа», а іще в кафе «Рапяну» можна було ознайомитися з німецькою та європейською пресою, що містилася на спеціально обладнаних для читання дерев'яних дошках. Кафе «Габсбург», кутова кам'яниця з дуже високими вікнами та муреною дзвіницею, ніби вартовий, охороняло місце, звідки починалися після прогу-

⁷² Там само. – Р. 40.

лянки. Мої співрозмовники, пересуваючись містом, найчастіше проходили по Герренгассе. «Наши Єлісейські Поля», так називала її Рут Т. На Герренгассе можна було побачити: «Справжніх євреїок, прекрасних, немов Естер або Юдит, жінок, схожих на геройні графіки Бердслея, зі шкірою, вартою пензля Енгра, там можна було взглядіти молочнобілих польок з обличчями кицьок, з маленькими жадібними губками, що пломеніють пристрастю; можна було зустріти вірменок з мигдалеподібними очима, з прекрасними гладенькими шиями, вони походжали гордовито і неспішно; тут були і румунки, свіжі, немов налиті соком яблука, чиї темні спідниці гралі тінями і наче приманювали обіцянками»⁷³.

На Університетгассе розташовувалися два корпуси Університету Франца Йосифа, або, як казали, *Alma Mater* Франциска та Жозефіни. Цей навчальний заклад був заснований 1875 року і свідчив про міцні зв'язки Відня з цією провінцією, з такою віддаленою і водночас такою близькою. Університет був збудований у стилі, типовому для австрійських навчальних закладів. Він мав факультет точних наук, а також юридичний, філологічний, і теологічний факультети, а ще багатою бібліотеку. Сюди приїжджали вчитися багато молоді із сусідніх регіонів. Дорога до університету була виснажливою, тому студенти винаймали кімнати у приватних осіб або у сімейних пансіонах. Поряд з *Alma Mater* було багато кімнат для студентів, які фінансувалися урядом і призначалися виключно для християн. Діти з бідних єврейських родин, які не отримували державної допомоги і не могли винаймати приватну кімнату, мешкали на молодіжному зайїжджому дворі коштом єврейської громади.

Університетгассе виходила на вулицю Резіденцгассе, в кінці якої височіли чудові споруди резиденції православного митрополита Буковини і Далмакії, справжній палац з червоної цегли, архітектурний стиль якого наслідував ганзейський, стиль мавританських палаців Іспанії та елементи індустріальної архітектури XIX століття. Дахи були оздоблені золотим ромбічним орнамен-

⁷³ Gregor von Rezzori. *Op. cit.* – P. 40.

том, а монументальні башти ніби обіймали православний собор. Цей ансамбль спорудив чеський архітектор Йозеф Главка між 1864 і 1882 роками. Йому допомагали віденські та чеські художники Карл Йобст, Йоганн Кляйн та Карл Свобода.

На еспланаді, на розі вулиці Хайнегассе, поміж інших будинків своїм парадним виглядом, необарокою архітектурою, чудовим фронтоном з чотирма колонами у вигляді атлантів та гарними балконами вирізняється одна споруда. Ідеється про будівлю, що стала Єврейським дном (*Jüdisches Haus*), найважливішим з національних будинків міста, порівняти з яким можна тільки Німецький дім. Збудований 1908 року, він містить велику актову залу та службові приміщення для адміністративних і культурних закладів громади. За радянської влади ця споруда стала Палацом культури текстильників, а зала перетворилася на кінотеатр.

У південній частині міста міститься громадський сад, *Volks-garten*, який був ще одним улюбленим місцем відпочинку горожан та гостей Чернівців. Грегор фон Реццорі іронізував щодо деяких мешканців міста: «*Частина з них, звичайно, мінімальна кількість, була зобов'язана своїм народженням густим хащам жасміну та бузку цього громадського саду, дуже великого і керованого з неабиякою толерантністю*»⁷⁴. У місті були й інші парки, як, наприклад, сади Габсбургхое, що розкинулися над резиденцією митрополита, яка височила над долиною Пруту. У центрі міста є також парк Франца Йосифа з пам'ятником імператриці Єлизаветі. Улітку на прикінці XIX – початку XX століття багато сімей любили ходити до Катценгартен, що по вулиці Руссішегассе, та до вегетаріанської ресторaciї Фрадмана. Там давали концерти Шломеле Гірш зі своїм братом Лейбом. Був також сад на вулиці Зібенбюргерштрассе, на місці якого згодом відкрився магазин фортепіано та каток Грудера. Урешті, був «Палац пива» на Роттгассе. У цих садах у спекотні літні місяці давав вистави Єврейський театр Аксельрода.

У кінці вулиці Сінагогенгассе місто раптово закінчувалося. Тут відкривався краєвид на невеличку притоку Пруту внизу,

⁷⁴ Gregor von Rezzori. Op. cit. – P.41.

на залізничну колію та букові ліси, а далі було видно розпахані пагорби довкола Чернівців. За кладовищем, за галевинами тече Прут. Не те, щоб це була могутня, нездоланна ріка, зовсім ні, в ній навіть можна купатися, хоча можна перейти її вбірд. «*Тоді камінчики співали на Прutі, виробляючи під нашими підошвами / ефемерні скульптури / Нарциси, ми були на поверхні води / й самі себе тримали у руці*»⁷⁵. Часто можна було бачити, як річкою гонять плоти. Таким чином транспортувалася деревина, точніше, стовбури дерев, що їх карпатські горяни-гуцули зрубували десь у районі Жаб'єго та Устериків і сплавляли водою до Чернівців, аби потім перевозити далі до Регату. «*Плоти пропливали, і гребінець вітру зачісував водяні хвилі, / і рибалка, жуючи тютюн, витягав / рибу, що тріпотіла*»⁷⁶.

Прут був для мешканців міста своєрідним календарем, відбиваючи ритм простору і пори року. Перл Фішман описує, якою річка була влітку: «*Прут був для нас важливим місцем, особливо для молоді. Він асоціювався з літніми канікулами. На обох його піщаних берегах міцні напої дозволяли нам мінятися, а на обід ми запасалися бутербродами та фруктами. Упродовж всього літа ми могли купатися, плавати, засмагати на сонці, читати, грати в м'яча, фліртувати, дискутувати, коротко кажучи, насолоджуватися життям. Для багатьох із нас саме це було суттю літніх канікул.*

ЧЕРНІВЧАНИ
З 1919 року євреї становили найбільшу меншину Чернівців – 47,7 % від загальної чисельності населення. Окрім того, що вони переважали решту етнічних груп за чисельністю, багато з них становили основу культурної, громадської та економічної еліти міста. Однак, попри економічний прогрес, який перетворив цих

⁷⁵ Ausländer Rose. *Immer zurück zum Pruth.* – Franfort-sur-le-Main, Fischer, 1989. – P. 28.

⁷⁶ Там само.

людей з рознощиків на крамарів, з мінял на банкірів, з кустарів на підприємців, і всупереч тому, що цей прогрес деякою мірою сприяв їх мовній асиміляції, деякі єреї продовжували жити так, ніби вони й досі мешкають у містечку своїх предків. Талмуд залишався основовою *Weltanschauung*⁷⁷ ортодоксальних єреїв. Вони зберігали своє традиційне вбрання, відмовляючись від західного одягу. Діти продовжували ходити до хейдеру, де вчили лише іврит, Танах і Талмуд, оскільки світські науки могли спотворити їхню ідентичність. Система шлюбу за домовленістю *шидех* дозволяла зберігати сувору ендогамію.

Локалізація єврейських родин вимальовувала топографію соціального розшарування. Найбідніші, а також представники середніх, скромніших верств населення проживали на сході, біля вокзалу. Перші переселенці, певно, обрали саме це місце поблизу джерела, щоб забезпечити доступ до води і полегшити важку та виснажливу роботу водоносів. На перехресті вулиць була криниця, кам'яна огорожа якої захищала канал, яким постійно текла вода. ЇЇ зруйнували 1894 року, коли почали запроваджувати систему підземних каналізацій. На другому кінці Шпрінгбрунненгассе була ще одна криниця, прикрашена зображенням півмісяця. Звідси, безумовно, походить і її назва – *Тюркенбрүннен* – Турецька криниця. Один раз на рік – 19 січня – вона ставала місцем паломництва для православної громади та християнського дворянства. Архієпископ у супроводі священиків, віруючих та представників міської влади святив там воду. Поруч була мікве, ритуальна єврейська лазня, відкрита 1840 року, її пізніше почали називати Імператорською.

На Шпрінгбрунненплац збиралися комерсанти та глядачі. Місцеві називали цю площу Дер Гам. Уже зранку тут юрмилися люди. Чоловіки поспішали до молитовних будинків, жінки займалися закупівлею. Крамничка Юди Фойера насправді була маленьким базаром, де можна було запастися всім необхідним. Навпроти містився шинок, який тримали єреї, тут можна було випити шнапсу і закусити оселедцем. Селяни з довколишніх сіл

⁷⁷ Світогляд.

шукали сезонну роботу. Суперечки бували жвавими і деколи переходили у бійку. Муніципальний поліцейський підтримував видимість порядку. В неділю він надягав парадну форму, і його чорний головний убір прикрашало півняче перо. Перед будинками жінки, сидячи на землі, продавали перехожим маленькі хлібці, цукерки та тістечка. На схід від площі вузенький провулок вів до єврейської лікарні, яка пізніше стала богадільнею. Навколо площі містилися кіоски з крамом мало не всіх виробників та добувальників – торгували лахмітники, м'ясники, рибалки.

Через весь єврейський район пролягала вулиця Юденгассе, від центру міста вона спускалася до самого вокзалу. Стара брукована вулиця була відносно вузькою, з обох боків її «обрамляли» маленькі крамнички. Для Рити М., дівчини-городянки, ця вулиця стала уособленням світу, який докорінно відрізнявся від її власного. «Навколо Юденгассе були маленькі майстерні ремісників, дуже бідних євреїв, котрі ледве заробляли на хліб, в родині яких бувало по восьмеро-десятеро дітей. Вони мешкали в жахливих, дуже маленьких будинках. Я ходила тут з бабусею, тому що там була єврейська лікарня, а моя бабуся опікувалася там бідняками». Марта Б. згадує про минуле, ніби це відбувалося сьогодні: «Бабуся Естер бере мене за руку і веде до єврейського кварталу, бідої старої частини міста, де розташовані турецькі лазні, старі криниці, і де стоять притиснуті один до одного низенькі будиночки, куди не проникає сонце. Всюди пахне бідністю, до цього запаху домішується запах часнику та цибулі. Цей світ дуже відрізняється від верхнього міста з його великими кам'яними будівлями, із зеленою та помаранчевою керамічною плиткою та кам'яними сходами. Бабуся бере мене за руку і веде до ребе. Ми сідаємо у зовнішньому подвір'ї поруч з іншими жінками, не маючи права сидіти разом з учнями. Естер приводила мене сюди проти волі моого батька». Сінагогенгассе була центром єврейського кварталу, саме там розташувалася зведена 1850 року Велика синагога – масивна квадратна споруда з дахом, прикрашеним по-грецьки обмеженим трикутним фронтоном.

Неподалік, на Мехльплац, Перл Фішман лякалася коней та візників. «Це місце справляло на маленьку дівчинку неабияке враження. Я лякалася цих грубезних бельгійських коней, їхніх масивних волохатих ніг, їхніх важких копит. У них були довгі густі гриви, і, коли візок рухався, цокання їхніх копит бруківкою було важким і металевим, їхні ніздри парували, відчуvalося тяжке кіньське дихання. Деякі з коней були gnіdими з білими плямами; вони були дуже сильними, а я тримтіла від страху. Коли я йшла через площеу до таткового магазину, то мусила проходити між двома візками з парою коней. Я ніколи не насмілювалася розповідати батькам про те, як мені було моторошно, але часто в моїх кошмарах ще й досі з'являються ці коні. А ще я боялася п'яниць, деякі з них виходили з таверни друга мого дитинства. Вони галасували, буянили, співали, хиталися, але ніколи не розпускали рук, та, незважаючи на це, я їх все одно боялася. Батько посміхався, коли чув про це. Він казав мені: "Якби ти боялася їх тверезими, я б це зрозумів; але коли вони напилися, ти ж можеш легко від них втекти, вони ж ледве рухаються!" Його порада була розумною, проте насправді це мало мені допомогло».

В уявній мапі міста тих, хто мешкав в інших його частинах, єврейський квартал убачався далечінню, або про нього говорили ще – внизу. Туди зрідка вибралися. Як розповідає Рут Г.: «Юденгассе була перед цією жахливою вулицею, яку потрібно перейти, щоб доїхати до міста. Вона надто здіймалася вгору. Добровільне єврейське гетто утворилося в нижній частині Чернівців. Ті, хто жив внизу, були найбіднішими. Ми мешкали у верхній частині й підіймалися туди в екіпажі. Ми ніколи не ходили в гетто, хіба що тоді, коли треба було відвідати родину моого шурина». Ортодоксальні юдеї з родини Нетті Г. водили дівчинку в нижнє місто: «На єврейській вулиці був притулок для бідних. Там вони отримували порцію супу, трохи хліба і кілька дрібних монет. Моя родина була дуже релігійною. Нас було восьмеро дітей – з них п'ятеро хлопчиків. Щодня один з бідняків притулку приходив до нас обідати. Пригадую, коли мама готувала хали, хліб на шабат, то одну завжди відкладала для Шмуеля».

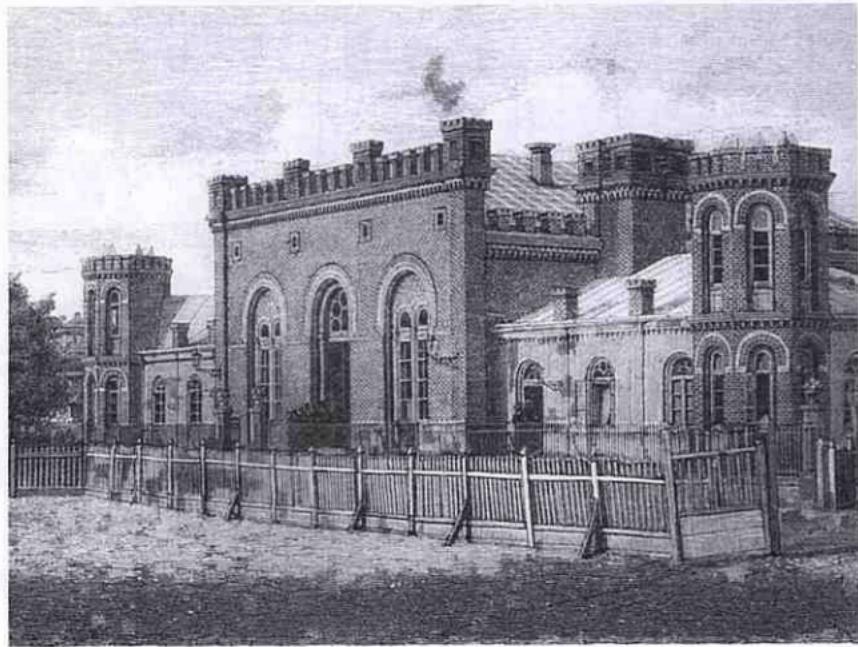
Багатші євреї мешкали за Аустріяплац, за старовинною езуїтською церквою, і сприймали «інших», неєвреїв, згідно з їхнім положенням. Барокові вілли, побудовані наприкінці XIX століття, в цій буржуазній частині міста, неподалік саду Фольксгартен, мали вражаючий вигляд. Саме тут проживали чиновники австрійської адміністрації та заможні родини етнічних німців, які завжди мали французьку чи англійську губернантку. З чиогось саду часто можна було почути голосні вигуки французькою на зразок: «*Jacquot, Jacquot qu'est-ce que tu fais? – Je te joue avec Rochlitzekinder, Mademoiselle*»⁷⁸. Еріка Л. мешкала на Вінкельгассе, у «віллі з великим садом, на маленькій вуличці з дуже гарними будинками. Коли прийшли німці, вони поставили в нашому парку коней. Після того, як родину було депортовано до Трансністрії, німці розташувалися скрізь. Улітку ми завжди їздили на море. Мої батьки їздили в Маріенбад або у Баденгайм, близче до бомонду. А ми з губернанткою – на Чорне море. А потім ми зустрічалися з батьками у Дорна-Ватрі або Карпатах. Пам'ятаю, у 1939 році я з моїм дядьком поїхала до Маріенбада. Ми були там, коли почули, що почалася війна. Тоді ми швидесенько повернулися потягом, аби приїхати додому якомогаскоріше».

Світ міста був дуже рухливим. Спочатку він дивився у бік Відня, потім схилявся до Парижа чи Бухареста. Звідти був одяг, книжки, вистави, які, власне, і становили культурне та світське життя.

⁷⁸ «Жако, Жако, що ти робиш?» – «Я граюся з *Rochlitzekinder* (дітьми Рохліцера. – нім.), пані!» (фр.). – Gregor von Rizzori. – Op. cit. – P. 39.

Етнічні групи Буковини: румуни, євреї, гуцули, липовани, рутени

Двір рабина Садгори. Гравюра

Czernowitz

Haupt Bahnhof

Вокзал у Чернівцях, близько 1910 р.

Čzernowitz.
Ringplatz mit Herrngasse.

Рінгплац, близько 1900 р.

Czernowilz

Postgasse

Поштгассе на початку ХХ ст.

На одній з афіш анонсується лекція про Єрусалим

Процесія на Рінгплац, близько 1910 р.

Єврейський дім на площі біля театру, близько 1920 р.

Рінгплац 1944 року. Мешканці міста, залучені Червоною армією розбирати руїни навпроти готелю «Чорний орел», на якому ще висить прапор зі свастикою

Рінгплац за радянських часів